

Motion till riksdagen 2018/19:1169

av **Lawen Redar m.fl. (S)**

Erkänn det kurdiska folkets rätt till självbestämmande

Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen ska erkänna det kurdiska folkets rätt till självbestämmande och tillkännager detta för regeringen.

Kurder och Kurdistan

Kurder utgör idag Mellanösterns fjärde största folkgrupp. Av olika anledningar råder stor osäkerhet kring befolkningsstatistiken. Enligt Minority Rights Group anges kurder i Turkiet uppskattas till 15 miljoner, Iran 7 miljoner, Irak 6–7 miljoner samt Syrien 1,5 miljoner. Därutöver finns ca 2 miljoner i Centralasien och cirka 35 miljoner utanför det geografiska området Kurdistan.

Det kurdiska språket tillhör den iranska grenen inom den indoeuropeiska språkfamiljen men saknar släktskap med både turkiska och arabiska. Frånvaron av en gemensam statsapparat har lett till avsaknaden av ett standardiserat kurdiskt språk, och istället talas ett flertal dialekter. Kurdiskans huvuddialekter är sorani som huvudsakligen talas av kurder i Iran och Irak och kurmanji som är dominerande bland kurder som bor i Turkiet och Syrien. Det finns även mindre dialekter som zaza och gurani. Skriftspråket är olika av historiska skäl. Kurder i Irak och Iran använder, liksom perserna, modifierade arabiska bokstäver och kurder i Turkiet och Syrien bokstäver på latin.

Det sammanhängande landområde i Mellanöstern som bebos av kurder utgör en yta på 500 000 kvadratkilometer. Det omfattar norra och nordöstra Irak, nordvästra Iran, sydöstra Turkiet samt nordligaste Syrien. Området har sedan lång tid gått under benämningen Kurdistan (kurdernas land). I området bor också andra religiösa och etniska grupper som assyrier, kaldéer, syrianer, armenier, turkmener, araber, azerier, turkar och perser.

Historisk överblick

Kurdistan – landet som aldrig blev

Efter första världskriget och det osmanska rikets nederlag initierade den amerikanska presidenten Wilson ett 14-punktsprogram om självbestämmande för lydfolken i Osmanska riket. Syftet var att riket skulle delas upp i nya stater som antingen var självständiga eller under fransk eller brittisk kontroll, vilket även Sykes–Picot-avtalet mellan Storbritannien och Frankrike år 1916 syftade till. Övergången från imperier till nationalstater ändrade den politiska dagordningen och ideologierna i Mellanöstern. Den första begäran om kurdisk självständighet tillkännagavs till fredskonferensen som sedermera undertecknades i augusti år 1920 under fredsfördraget i Sèvres i Frankrike. Kurderna erkändes rätten att bilda en egen stat.

Fördraget kom dessvärre aldrig att ratificeras. De allierades geopolitiska avvägningar stod till nackdel för kurderna liksom de förändrade styrkeförhållandena. I det nya Lausannefördraget från år 1923 nämndes varken kurdernas rättigheter eller Kurdistan. Lausannefördraget delade istället det geografiska området mellan den nya staten Turkiet och de nybildade staterna Irak och Syrien som kontrollerades av briter och fransmännen. Kurderna i Iran förblev under iranskt styre vilket var den andra delningen av Kurdistan.

Det första försöket till självstyre och egen stat, sedan 1900-talets början, har varit det kortlivade kungariket Kurdistan i Irak mellan 1922 och 1924 styrt av shejk Mahmud Barzanji samt Kurdistans demokratiska republik i Mahabad i Iran som skedde i samband med maktvakuumet som uppstod efter andra världskriget. Republiken överlevde i elva månader.

Bakur – kurderna i Turkiet

Lausannefreden ledde till det internationella erkännandet av ”Republiken Turkiet” som Osmanska rikets efterföljarstat. Republiken utropades officiellt 29 oktober 1923 i den nya huvudstaden Ankara och Mustafa Kemal blev republikens första president. Den nya staten var baserad på en stark centralmakt, urbant fokuserad på ekonomisk modernisering och etnonationalistisk enighet. ”En stat, ett folk och ett språk” var ledorden för moderniseringsprojektet. Kemalismen infördes som officiell statsideologi år 1931 och blev en del av konstitutionen år 1937.

Den etnonationalistiska politiken kom att innebära decennier av militariserad assimileringspolitik i form av deportationer, massakrer, förtryck och förbud att tala det kurdiska språket. Kurdiska barn tvingades gå i turkisktalande skolor. Den officiella benämningen av kurder blev ”bergsturkar” och staten bytte ut namnen på de kurdiska städerna och byarna. Militariseringen och assimileringspolitikerna frambringade tre uppror under åren 1925, 1927 och det mest kända från år 1936, Dersimupproret, som slogs ner.

Militäroperationerna år 1971 och år 1980 riktades huvudsakligen mot kurderna och vänsteroppositionen i Turkiet. Tusentals människor arresterades, avrättades och fördrevs i exil vilket blev grogrunden för folkliga demonstrationer och motstånd i de kurdisktalande städerna. Regeringen fortsatte sina militära aktioner och begick allvarliga kränkningar av mänskliga fri- och rättigheter. Under samma tidsepok påbörjade PKK sin väpnade strid mot den turkiska militären och staten.

Inbördeskriget pågick från 1984 till 1999 och kostade tiotusentals människor livet. 1 miljon kurder deporterades från över 7 000 byar, de politiskt engagerade tillfångatogs, torterades och avrättades och rapporter påvisar systematiska övergrepp mot kvinnor. Sydöstra Turkiet/Bakur, som redan tidigare var ekonomiskt eftersatt, kom på grund av kriget än mer på efterkälken jämfört med resten av landet. När Abdullah Öcalan greps år 1999 gav han order om eldupphör. Kriget och den militära upptrappningen ökade och minskade i perioder.

Sedan 1971 har varje politiskt initiativ som försökt uppmärksamma kurdfrågan förbjudits. Under 1990-talet har sammantaget åtta politiska partier förbjudits.

Rojava – kurderna i Syrien

Unionen mellan Syrien och Egypten år 1958–1961 medförde en kraftig försämring för kurderna. Kurdiska ledare arresterades och dömdes till långa fängelsestraff. Den nya regimen efter unionens upplösning inledde en omfattande arabisering av kurdiska områden genom att tömma gränsområdet mot Turkiet och Irak på kurdiska byar och flytta in araber i deras ställe. Hundratusentals kurder berövades sitt syriska medborgarskap. Istället fick de flyktingstatus och nekades alla medborgerliga fri- och rättigheter.

Med president Hafez al-Assad förändrades läget kortvarigt för kurderna. Syriens konflikt med Irak och Turkiet bidrog till att erkänna viss tolereras för kurdisk verksamhet. Arabiseringspolitiken stoppades, kurdiska ledare släpptes ur fängelset och en del kurder återfick sitt medborgarskap.

1980-talets krig i Turkiet fick många konsekvenser för kurderna i Syrien. Städerna belägrades av militären som genomförde massarresteringar.

Rojhelat – kurderna i Iran

Upproret mellan år 1920 och 1925 som fördes för kurdiskt självstyre i Iran misslyckades men blev grogrunden för den kurdiska motståndsrörelsen som sedermera utmynnade i bildandet av det marxist-leninistiska partiet Komeley Jiyanewey Kurdistan i Mehabad år 1943. Partiet förvandlades sedan till Kurdistans demokratiska parti Iran, KDPI, år 1945 och grundade den kurdiska republiken i Mehabad som varade från januari till december år 1946. Efter en repressiv militärinsats lyckades shahens styrkor återta kontrollen. Kurdiska förbjöds som undervisningsspråk och anhängare av KDPI hamnade på dödslistor.

Under den nationalistiska premiärministern Mossadeqs regeringsperiod år 1951–1953 skedde en viss återhämtning för kurderna. Värre blev det under shahens hårda förföljelse av all opposition. Organisationer, politiskt aktiva och andra som uttryckt sig oppositionellt mot regeringen drevs i praktiken i exil, främst till irakiska Kurdistan men även till Europa.

Efter revolutionen år 1979 bojkottade kurderna folkvalandet som grundade det teokratiska system som sedan dess har existerat i Iran. Regimen fängslade, torterade och avrättade systematiskt medlemmarna av PDKI och stora delar av civilbefolkningen. Därefter pågick ett tioårigt krig mellan PDKI-gerillan och den iranska militären. Partiledande Ghassemlou mördades i Wien år 1989 liksom efterträdaren, Sharafkandi, i Berlin år 1992.

Bashur – kurderna i Irak

Shejk Mahmud Barzanji utropade sig till kung över Kurdistan i november år 1922. Detta ledde till en militär konflikt med britterna som sommaren år 1924 återtog norra Irak och gjorde slut på den kurdiska regimen. Det brittisk-irakiska avtalet om Iraks självständighet uteslöt kurdernas rättigheter vilket ledde till protester och revolter.

Irak blev självständigt år 1932. Som förkämpe för kurderna framträdde ungefär samtidigt Mustafa Barzani, tidigare militärbefälhavare i den kurdiska Mahabad-republiken i Iran. Från år 1946 var Mustafa Barzani ledare för det nybildade KDP (Kurdistans demokratiska parti), och sedan han återvänt till Irak ledde han under stora delar av 1960-talet ett gerillakrig mot regimen i Bagdad. Sedan Baathpartiets maktövertagande år 1968 har den irakiska statsmaktens strategi varit krigföring eller splittring av motståndet för att vinna tid och återkomma med nya offensiver. År 1970 ingick de irakiska kurderna ett fredsavtal med Bagdad som gav dem begränsat självstyre i tre provinser. Många kurder bodde dock utanför dessa provinser och den oljerika staden Kirkuk omfattades inte.

Den irakiska regimen bedrev en aktiv folkförflyttning för att komma åt den oljerika staden Kirkuk. Saddamregimen tvångsdeporterade över en miljon kurder, turkmener och assyrier från sin hemstad. Bosättarpolitiken innebar även att kurdiska ortnamn ändrades till arabiska samtidigt som hundratusentals människor fördrevs från byarna vid gränstrakterna till Iran och Turkiet. Under kriget mellan Iran och Irak, år 1980–1988, inledde Saddam Husseins regim offensiven Anfal mot kurderna. Giftattacken mot de 5 500 kurderna i staden Halabja blev sedermera erkänd som ett folkmord mot kurder och hela operationen anges ha mördat uppemot 182 000 kurder. Många försvann spårlöst och en halv miljon människor tvångsdeporterades. Organisationen Human Rights Watch/Middle East (HRW) slutsats över händelserna är att Saddam Husseins regering avsiktligt, genom massmord, ville tillintetgöra den kurdiska minoriteten.

I slutskedet av Kuwaitkriget reste sig kurderna och shiamuslimerna mot Saddam Hussein men misslyckades. Konsekvensen blev att cirka två miljoner kurder flydde till gränsen mot Turkiet och Iran. För att hjälpa kurderna att återvända inrättade USA och Storbritannien i samförstånd med säkerhetsrådet en resolution (688) om att sända allierade trupper och FN-vakter till irakiska Kurdistan för att där etablera en frizon.

Invasjonen av Irak år 2003 störtade Saddam Hussein. Den kurdiska skyddszonen upphörde därmed att existera, men kvar fanns det kurdiska regionala självstyret. Kurdistan har framstått som Iraks lugna hörn, med en ekonomisk tillväxt baserad på oljeutvinning. Särskilt i provinshuvudstaden Hawler/Arbil har det pågått en livlig byggverksamhet och hundratals kurder har återvänt från exilen i Sverige, Tyskland eller USA.

Den kurdiska frågan idag

Bakur – kurderna i Turkiet

Efter den omfattande hungerstrejken i fängelserna under hösten 2012 gick den turkiska regeringen kurderna till mötes genom att driva igenom lagar om att kurder ska få använda sitt eget språk i domstolar och att politiska partier får använda andra språk än turkiska i sin offentliga verksamhet.

I mars 2013 utropade PKK:s ledare Abdullah Öcalan vapenvila och initiativet ledde till en fredsprocess som väckte stora förhoppningar. Regeringen gavs en frist till åtgärder och föreslog ökade språkliga rättigheter samt att skolbarnens trohetsed till turkiska nationen skulle slopas. Det kurdiska nyåret firades historiskt fritt i sydöstra Turkiet våren 2013 men dessvärre varade inte den fredsfrämjande processen. I slutet på 2013 då gerillarörelsen YPG stärkte sina positioner runt omkring staden Kobane i Rojava, ändrades kursen i den turkiska utrikes- och inrikespolitiken.

President Erdoğan's planer att byta ut landets parlamentarism mot auktoritärt presidentämbete i valet 2015 stoppades av nybildade prokurdiska HDP som lyckades passera den parlamentariska 10-procentsspärren. Enligt Amnesty Internationals rapporter år 2015 och 2016 anges situationen för mänskliga rättigheter kraftigt ha försämrats i Turkiet sedan parlamentsvalet i juni 2015 och upphörandet av vapenvilan mellan staten och PKK. Förekomsten av godtyckliga frihetsberövanden har ökat och utfärdandet av politiskt motiverade påföljder har riktats mot särskilt utpekade grupper. Tillämpningen av terrorlagstiftningen i landet sker godtyckligt och uppenbart diskriminerande där bristen på oberoende och opartisk domstol innebär att vissa grupper förföljs genom åtal.

Enligt Amnesty International förföljs regimkritiker såsom journalister, advokater, politiskt aktiva och andra inom det turkiska civilsamhället. Beträffande situationen för flyktingar har flera som försökt ta sig till Grekland i september 2015 hållits i isoleringshåkte eller skickats till hemligt förvar på olika platser i Turkiet. Många har också pressats till att frivilligt återvända till Syrien och Irak.

Human Rights Watch anger i rapporten Turkey: Mounting Security Operation Deaths att det upptrappade våldet inneburit militära övergrepp särskilt riktade mot den kurdiska minoriteten i den sydöstra delen av landet. Systematisk förföljelse av regimkritiker har dokumenterats liksom åtal riktade mot journalister som representerar den fria pressen.

President Recep Tayyip Erdoğan meddelade, efter försöket till militärkupp den 15–16 juli 2016, att undantagstillstånd ska införas i tre månader. Human Rights Watch anger att soldater, statsanställda, lärare, domare, åklagare och andra verksamma inom rättsväsendet riskerar godtycklig arrestering, suspendering eller fängelse. Sedan militärkuppen har hundratusentals mist försörjning och inkomst och godtyckliga arresteringar är en återkommande varning som görs av Europadomstolen för mänskliga rättigheter. Idag kan vi se att företrädare för det prokurdiska vänsterpartiet HDP fångas och genomgår godtyckliga rättegångsprocesser.

I januari 2017 lämnade den turkiska konstitutionskommittén över sitt förslag om grundlagsändring till det turkiska parlamentet. Medan ledamöter för det styrande AKP-partiet anger att det nya presidentsystemet skulle föra Turkiet i linje med effektiv presidentmakt som Frankrike och USA, menar den fånglade HDP-ledaren Selahattin Demirtaş att arresteringarna av honom och andra HDP-ledamöter beror på att de annars hade kunnat utmana förslaget till konstitution. Frågan om ändring av den turkiska konstitutionen innebär ökade befogenheter för Erdoğan. Förslaget gick igenom, trots massiv internationell kritik och stark opposition, med knapp majoritet i april 2017. De ökade maktbefogenheterna innebär att presidenten på eget bevåg kan styra med dekret och utse viktiga domare, upplösa parlamentet och på egen hand införa undantagstillstånd.

I november, december 2018 har Europadomstolen för mänskliga rättigheter slagit fast att den kurdiske politikern Selahattin Demirtaş bör släppas ur turkiskt fängelse. Turkiets president Erdoğan menar dock att domen inte är bindande för landet.

Rojava – kurderna i Syrien

Sedan upproret i Syrien utvecklats till ett fullskaligt inbördeskrig började de syriska kurderna organisera sig. I oktober 2011 slöt sig elva organisationer samman i Kurdiska nationella rådet i syfte att verka för kurdiskt självstyre i norr och nordost. Det nationella rådet ingick samarbete med gerillarörelsen Demokratiska unionspartiet PYD formellt i juni 2012. I praktiken har kurderna under PYD:s ledning uppnått en hög grad av självstyre i delar av nordöstra Syrien.

Daeshs frammarsch drabbade under 2013–2014 flertalet byar i närheten av Kobane och staden var under daglig attack. Daesh använder sig av tungt artilleri, bland annat i form av pansarvagnar och kemiska vapen, främst riktade mot civila. Situationen är fortfarande mycket allvarlig, med brist på mat, rent vatten, medicin, livsmedel, el med mera trots att kriget mot Daesh närmar sig ett slut. Här behövs aktivt humanitärt stöd för återuppbyggnad, bistånd i termer av mat, vatten och sjukvård och utbildningsinsatser för de barn som hamnat på flykt och ännu inte har kunnat återvända.

Rojhelat – kurderna i Iran

Det ekonomiska tillståndet i Rojhelat är värre än i landet i övrigt med koncentrerad arbetslöshet och fattigdom. Många flyttar därifrån, och bara en tredjedel av Irans kurder uppges i dag leva inom det traditionellt kurdiska området. Systematiska avrättningar och fängslanden av regimotståndare, politiker och journalister sker på daglig basis. Trumps sanktioner har därtill bidragit till att mat-, bensin- och energipriser kraftigt stigit.

Bashur – kurderna i Irak

De skärpta motsättningarna mellan Kurdistans regionala regering och centralregeringen i Bagdad har cementerats under en lång tid. Motsättningarna har varit geopolitiska, ekonomiska och kopplade till självbestämmandet. Kravet på självständighet och folkomröstning nekades av den före detta premiärministern Nouri al-Maliki som dessutom nekade utbetalning av den federala budgeten relaterat till kurdernas fortsatta utveckling av KRG.

Läget försämrades dramatiskt under 2014 då den sekteristiska terrororganisationen Daesh på kort tid tog kontroll över centrala delar av Irak samt betydande områden i östra Syrien. När irakiska armén retirerade i nordvästra Irak fick kurdiska peshmerga-förband pressa fram sina positioner. Under sommaren 2014 utbröt hårda strider där peshmerga drevs på reträtt men försökte gå till motoffensiv med hjälp av den syrisk-kurdiska gerillarörelsen YPG. Daeshs framryckning föranledde hundratusentals människor på flykt. Tusentals har mördats och kurdiska yazidier har utsatts för det generalförsamlingen betecknar som folkmord.

Sedan Daeshs tillbakaträtt har diskussionen om Iraks framtid tagit fart. Centralregeringens och KRG:s försök till samarbete har försämrats och kurderna strävar allt

mer åt att gå självbestämmandet till mötes. Efter samtal mellan de största partierna inom KRG:s territorium, PDK och PUK, har en folkomröstning om självbestämmande slagits fast. Denna genomfördes den 25 september 2017 och innebar en överväldigande majoritet för självständighet.

Sedan folkomröstningen har relationen mellan Kurdistans regionala regering och centralregeringen i Bagdad försämrats. Kirkuk har, efter en militär konfrontation, tagits över av centralregeringens militär och kurdiska peshmergastyrkor har fått dra sig tillbaka. Det senaste irakiska parlamentsvalet genererade ett lågt valdeltagande i Bashur. Cirka 50 procent deltog och röstade för prokurdiska partier.

Rätten till självbestämmande

Självbestämmande är en central princip i internationell rätt till följd av internationell sedvanerätt, men är också erkänd som en allmän rättsprincip och inskriven i ett antal internationella fördrag. Efter första världskriget betonades rätten till självbestämmande i syfte att förhindra statliga övergrepp på folk utanför den egna nationalstaten, men sedan andra världskriget utgör rätten till självbestämmande inte bara en princip utan en rättighet för alla folk. Rättigheten uttrycks i FN- stadgans artikel 1(2), artikel 76 om förvaltarssystemet samt artikel 55.

Tre resolutioner uttrycker rätten till självbestämmande och är antagna av FN:s generalförsamling. Det är 1960 års deklaration om självständighet för kolonierna och deras folk, 1960 års resolution 1541 samt 1970 års deklaration om vänlig samverkan mellan stater. I två konventioner framgår även alla folks rätt till självbestämmande som ett människorättsinstrument. Det är konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (ICCPR) samt konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (ICESCR). I båda konventionerna anges att alla folk har rätten till självbestämmande och att folken i kraft av den rätten ska få råda över sin politiska status samt sin ekonomiska, sociala och kulturella utveckling.

Självbestämmanderätten betecknar den lagliga rätten för människor att bestämma över sitt eget öde i den internationella ordningen. Omfattningen av och syftet med principen om självbestämmande har utvecklats mycket på 2000-talet. I början av 1900-talet gavs ett internationellt stöd för rätten för alla människor till självbestämmande. Detta ledde till framgångsrika förehavanden under och efter första världskriget och andra världskriget och lade grunden för avkoloniseringen på 1960-talet.

Man brukar skilja mellan ”interna” och ”externa” självbestämmanden. Internt självbestämmande utgör olika politiska och sociala rättigheter, däremot avser externt självbestämmande ett fullständigt rättsligt oberoende.

Förslag

Riksdagen bör därför tillkännage för regeringen som sin mening vad som anförts i motionen om att tillerkänna det kurdiska folket rätten till självbestämmande.

Lawen Redar (S)

Johan Büser (S)

Laila Naraghi (S)

Magnus Manhammar (S)

Serkan Köse (S)

Kadir Kasirga (S)

Leif Nysmed (S)

Mathias Tegnér (S)